

OLGA PŁASZCZEWSKA

WIZJA WŁOCH W POLSKIEJ
I FRANCUSKIEJ LITERATURZE
OKRESU ROMANTYZMU
(1800–1850)

STUDIA
DZIEWIĘTNASTOWIECZNE
ROK ROMANTYZMU 2022

**WIZJA WŁOCH W POLSKIEJ
I FRANCUSKIEJ LITERATURZE
OKRESU ROMANTYZMU
(1800-1850)**

STUDIA
DZIEWIĘTNASTOWIECZNE
ROK ROMANTYZMU 2022

ROK ROMANTYZMU
2022

TOM XII

OLGA PŁASZCZEWSKA

WIZJA WŁOCH W POLSKIEJ
I FRANCUSKIEJ LITERATURZE
OKRESU ROMANTYZMU
(1800-1850)

INSTYTUT
LITERATURY

KRAKÓW

© Copyright by Olga Płaszczewska, 2021

 <https://orcid.org/0000-0002-0814-2762>

 olga.plaszczewska@uj.edu.pl

Redaktor naukowy serii: prof. dr hab. Bogusław Dopart

Opracowanie redakcyjne: Magdalena Grzech

Okładkę projektował Lesław Sławiński

Wydanie II

ISBN 978-83-8138-551-0 (druk)

ISBN 978-83-8138-552-7 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381385527>

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury,
Dziedzictwa Narodowego i Sportu w ramach projektu Kanon Polski

Okładkę opracowano na podstawie grafiki dostępnej w domenie publicznej na stronie internetowej Rijksmuseum w Amsterdamie: Hendrik Frans van Lint (1694-1763), *Tempel van Sibille in Tivoli*

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

INSTYTUT LITERATURY

ul. Smoleńsk 20/12, 31-112 Kraków

e-mail: wydawnictwo@instytutliteratury.eu

<https://sklep.instytutliteratury.eu/>

Mamie

Od Autorki (2021)

Z przyjemnością oddaję w ręce Czytelnika wznowienie powstałej na początku trzeciego milenium książki. Dzięki inicjatywie Instytutu Literatury zostaje wydana w niezmienionej formie, ze świadomością, że ilość polskich i zagranicznych publikacji poświęconych romantycznej italofilii stale wzrasta, a więc nie sposób przywołać nawet najistotniejszych z nich w zamykającej tom bibliografii. Jednak niegasnące zainteresowanie odbiorców pozwala mi wierzyć, że *Wizja Włoch w polskiej i francuskiej literaturze okresu romantyzmu (1800-1850)* będzie nadal pożytecznym narzędziem w badaniach nad piśmiennictwem, sztuką i obyczajowością tej epoki.

Słowo od Autorki (2003)

Serdecznie dziękuję Pani Profesor Marii Korytowskiej za Jej twórcze rady, cenną krytykę i stałą pomoc na wszystkich etapach powstawania tej książki oraz za troskliwą, uważną i cierpliwą opiekę naukową, jaką mnie wciąż otacza.

Wyrazy wdzięczności kieruję również do Pani Profesor Zofii Stefanowskiej oraz Pana Profesora Franciszka Ziejki za Ich życzliwe zainteresowanie moimi badaniami, a przede wszystkim za inspirujące uwagi krytyczne, dzięki którym stanowiący podstawę prezentowanej książki tekst zyskał swój ostateczny kształt.

Spis treści

WSTĘP	15
ROZDZIAŁ I. PODRÓŻ WŁOSKA JAKO GATUNEK LITERACKI	31
<i>Podróż w literaturze: zarys problematyki</i>	31
<i>Podróż włoska w kulturze i literaturze</i>	40
Przedromantyczna <i>podróż włoska</i> : François René de Chateaubriand	48
<i>Podróże dydaktyczne</i> : Stanisław Dunin Borkowski i Alphonse Dupré	63
Polska <i>podróż włoska</i> po francusku: Anna Potocka	83
Impresja: Jules Janin	94
<i>Podróż włoska</i> Polaków: Łucja Rautenstrauchowa, Antoni Karśnicki, Bartłomiej Ignacy Ludwik Orański	103
Południe Zygmunta Krasińskiego: <i>Dziennik sycylijski</i> albo <i>Z sycylijskiej podróży kart kilka</i>	115
Broszura polityczna: François Sadkowski	116
Juliusz Słowacki, <i>Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu – Pieśń I – podróż włoska</i> w miniaturze	117
Romantyczny pastisz – Zygmunt Krasiński, <i>Przedmowa wydawcy do Trzech myśli Ligenzy</i> oraz <i>Estetyczne poglądy</i> Cypriana Norwida	125
Podsumowanie: romantyczna <i>podróż włoska</i> jako gatunek literacki	129
ROZDZIAŁ II. WIZJA WŁOCH W PROZIE ARTYSTYCZNEJ	135
Wprowadzenie	135
Między <i>podróżą</i> a powieścią: <i>Korynna</i> pani de Staël	138
Bohaterka – Włoszka idealna	144
Włosi w otoczeniu Korynny	150
Charakterystyka narodu w <i>Korynnie</i>	151

Włosi w oczach obcych	151
Polemika z cudzoziemcami: naród włoski w oczach Korynny	152
Naród włoski w narracji odautorskiej	155
Znaczące miejsca	160
Improwizacja: Włochy bez terażniejszości	163
Wyjątkowość <i>Korynny</i>	164
Powieść „zbójcka” a początki italianizmu w prozie artystycznej XIX wieku	166
Włoski bandyta i weneckie impresje: <i>Jean Sbogar</i> Charles’a Nodiera	169
Italianizm powieści George Sand	172
Italianizm Honoré de Balzaca	179
Uroki Południa: <i>Graziella</i> Alphonse’a de Lamartine’a	185
<i>L’Italie pittoresque</i> : zbiór pamiątek	190
Italianizm w polskiej prozie artystycznej – Krasiński i Słowacki	191
Epigon wątku bandycko-romansowego: Adam Amilkar Kosiński	193
Italia Norwidowska	194
Podsumowanie	200
ROZDZIAŁ III. WIZJA WŁOCH W DRAMACIE OKRESU ROMANTYZMU	205
Wprowadzenie	205
Włoski teatr Musseta	208
Malownicza Wenecja: bajroniczny Delavigne i naśladowcy	221
Polskie Włochy teatralne: wizja Słowackiego	225
Wenecja Krasińskiego – <i>I część Nie-Boskiej komedii</i>	233
Teatr Norwida: Włochy współczesne	235
Italianizm epigonów	239
Podsumowanie	242
ROZDZIAŁ IV. WIZJA WŁOCH W POEZJI OKRESU ROMANTYZMU	245
Ziemia umarłych	245
Rzym	256
Pomiędzy Rzymem a Kampanią: <i>Trzy myśli</i> Krasińskiego	267
Kampania Rzymska	269

Wenecja	273
Południe	283
<i>Znasz-li ten kraj...</i>	290
Podsumowanie	292
ZAKOŃCZENIE	295
Wśród źródeł italomanii: <i>Childe Harold</i> Byrona	296
Italianizm uniwersalny	297
Kolebka kultury i sztuki	297
Przestrzeń antyczna i malownicza	298
Barwność charakterów	300
Romantyczna teoria Italii	301
Polska odmiennność	302
Szlaki podróży	302
Powinowactwa literackie	303
Rzym <i>alla polacca</i>	304
Analogie dziejowe	306
Mickiewicz wobec Italii	307
Specyfika gatunkowa polskiego romantyzmu a wizja Włoch	308
Zwierciadło ironii	309
Romantyczny mit Italii	310
Romantyczne Włochy – kwestia otwarta	310
Zderzenie kultur: sposób widzenia Włoch a polska i francuska mentalność narodowa	311
Italianizm europejski: formy, podobieństwa, różnice	311
Samoświadomość dziewiętnastowiecznych Włochów	312
Italianizm a miejsce antyku w romantyzmie	312
Od scenerii do scenografii, a może <i>vice versa</i> ?	313
Italia muzyczna	313
Włochy w świetle epistolografii	313
Wszystkie drogi...	315
Aneks	317
Bibliografia	333
Spis ilustracji	343

Nota od redakcji	345
Streszczenie	347
Summary	349
Indeks nazwisk	351

Wstęp

Pierwsza połowa XIX wieku to w Europie okres wzmożonego zainteresowania Italią¹. Jego wyrazem są liczne świadectwa nie tylko literackie i paraliterackie, ale również malarskie i muzyczne. Korzeni dziewiętnastowiecznego italianizmu² należy szukać w różnorodnych zjawiskach kulturowych i socjologicznych, takich jak ponowne rozpowszechnienie się, jeszcze w poprzednim stuleciu, tradycji *Grand Tour*. Do wzrostu zainteresowania podróżą po Europie, a szczególnie po Włoszech, przyczyniły się siedemnastowieczne odkrycia archeologiczne na południu Półwyspu Apenińskiego. Ważnym czynnikiem, kierującym uwagę mieszkańców Europy ku Italii, była fascynacja malowniczą scenerią budowli w gruzach, datująca się od chwili ukazania się *Ruin Constantina* François Volneya, oraz popularyzacja nowego spojrzenia na sztukę starożytną, zainspirowana pracą Johanna Joachima Winckelmanna. Pobudzały także fantazję twórczą romantyków fantastyczne wizje Giovanniego Battisty Piranesiego, którego ryciny z cyklu *Le Antichità romane de' tempi della Repubblica* (1748) stanowiły dla wielu podstawowe źródło wyobrażeń na temat antycznej Italii. W XIX wieku Włochy były najłatwiej dostępnym terytorium, umożliwiającym zwiedzającym kontakt ze śladami starożytności „w stanie natury”, dla wielu zatem podróżnych pełniły funkcję „zastępczej Grecji”. W poszukiwaniu zabytków antycznych przemierzał Włochy Goethe, którego *Italienische Reise* stała się niemal wzorcem gatunkowym italo-pisarstwa. Wojny napoleońskie tylko pozornie ograniczały swobodę poruszania się po Europie, a tym samym kulturowania

¹ Choć zastosowanie terminów „Italia” i „Włochy” w odniesieniu do rzeczywistości geopolitycznej XIX wieku jest anachronizmem, jednak, idąc za przykładem badaczy (Brahmer, Gierowski), posługuję się nimi dla oznaczenia terytorium obejmującego Półwysp Apeniński z wyspami Sycylią, Sardynią, Doliną Aosty, Piemontem, Lombardią, Trydentem, terenami Wenecji i dzisiejszego Friuli, wraz z zachodzącymi tam wypadkami i zamieszkującym je narodem.

² Termin „italianizm” obejmuje zarówno powszechną w całym społeczeństwie modę, jak i indywidualne formy nawiązania do tematyki włoskiej u poszczególnych twórców.

*Grand Tour*³. W ich okresie zarówno Francuzi, jak i Polacy poznawali Italię z nowej, żołnierskiej perspektywy. Za czasów panowania Napoleona, jak i w latach trzydziestych XIX stulecia Włochy były także terytorium wybieranym jako miejsce stałego lub czasowego pobytu emigrantów francuskich, angielskich i polskich. Słynęły również z leczniczego klimatu, co owocowało napływem turystów, pragnących poprawić stan zdrowia. Ważną rolę w procesie rozpowszechniania się italianizmu odegrała literatura angielska. Włoska sceneria i postaci bohaterów powieści grozy, dramaty i *Wędrówki Childe Harolda* wraz z legendą biograficzną lorda Byrona, twórczość Shelleya i Keatsa, a także ponowne odkrycie Szekspira i romantyczna reinterpretacja jego utworów przyczyniły się do powstania w świadomości dziewiętnastowiecznych twórców zjawiska, które zasługuje na miano mitu Italii.

Poza literaturą dziewiętnastowieczny italianizm rozwija się szeroko w sztukach plastycznych: warto wspomnieć tutaj o twórcach takich jak William Turner, którego obrazy Wenecji i pejzaże włoskie, stanowiące ilustrację poematu *Italy* Samuela Rogersa, na stałe wpisały się w świadomość romantyków, czy Friedrich Overbeck, którego alegoryczna *Germania i Italia* (1828) staje się ilustracją nierozzerwalnych związków pomiędzy krajami Południa a Północy. Malarzami włoskich krajobrazów są Jean Battiste-Camille Corot i Hubert Robert. Tematy inspirowane literaturą Włoch, zwłaszcza *Boską komedią* Dantego, podejmują m.in.: Eugène Delacroix, Ary Scheffer i Jean-Auguste-Dominique Ingres. W malarstwie rodzajowym wyróżniają się Szwajcar Leopold Robert, autor licznych portretów i *tableaux de mœurs* południowych Włochów, oraz Belg François-Joseph Navez. Zdaniem krytyków ci dwaj uczniowie Jacques'a-Louisa Davida kreślą pełen uroku obraz życia włoskiego ludu⁴. Natomiast rosyjski artysta, Karł Briułłow, zyskuje sławę jako autor płótna, nawiązującego do antycznej historii Italii, zatytułowanego *Ostatnie dni Pompejów*⁵. W malarstwie polskim sceny włoskie pojawiają się częściej w drugiej połowie XIX wieku. Są to sceny rodzajowe lub historyczne, jak *Rzymska sielanka* Henryka Siemiradzkiego (1885) czy wcześniejsze *Pochodnie Nerona*, a także pejzaże, jak *Widok z tarasu w Rzymie z cyprysami* Maksymiliana Gierymskiego (1873).

Moda na tematykę włoską nie omija również muzyki. Hector Berlioz w 1834 roku tworzy poemat symfoniczny, inspirowany utworem Byrona, a zatytułowany *Harold en Italie*. Utwór ten zyskuje uznanie Paganiniego. Ferenc Liszt ilustruje swoje wędrówki po Europie cyklem utworów, zwanym *Années de pèlerinage*, z których znaczna część

³ Por. C. P. Brand, *Italy and English Romantics. The Italianate Fashion in Early Nineteenth-Century England*, Cambridge 1957, s. 2.

⁴ Por. D. Coekelberghs, A. Jakobs, P. Loze, F.-J. Navez. *La nostalgie d'Italie*, Bruxelles 2000, s. 130.

⁵ Por. *Encyklopedia romantyzmu*, red. F. Claudon, przeł. H. Kęszyccka, Warszawa 1992, s. 63.

poświęcona jest Italii. Jego *Symfonia dantejska* to muzyczny komentarz do *Boskiej komedii*. Poemat Dantego inspiruje także Piotra Czajkowskiego (*Francesca da Rimini*). Feliks Mendelssohn-Bartholdy jest autorem *Symfonii A-dur* (opus 90), zwanej *Włoską*. Wątki związane z Italią są często wykorzystywane w operze: warto wymienić tu również *Niemą z Portici* (1828) Daniela Aubera, której wystawienie w teatrze stało się zapowiedzią triumfu romantyzmu jeszcze przed inscenizacją *Hernaniego* Hugo⁶, a także utwór zapomnianego dziś kompozytora, Franciszka Mireckiego, *Nocleg w Apeninach* (1845), o tematyce zbójczej, z librettem Aleksandra Fredry.

Mit włoski zarysowuje się wyjątkowo wyraźnie w romantycznej produkcji literackiej i paraliterackiej Francji, niemniej jednak jego obecność zaznacza się również w literaturze polskiej tego okresu. Nierzadko właśnie zainteresowanie Włochami jest w Polsce inspirowane literaturą francuską. Do porównania form występowania i realizacji mitu włoskiego w literaturach obu narodów zachęca m.in. fakt, że historia dziewiętnastowiecznej Polski i Francji ma co najmniej kilka punktów wspólnych: od postaci Napoleona począwszy, a na okresie Wielkiej Emigracji, kiedy to nastąpiło swego rodzaju przeniesienie polskiego życia literackiego do Francji, skończywszy. Warto zatem zastanowić się, czy tego rodzaju zbieżność znajduje odzwierciedlenie w literaturze, czy też mamy do czynienia z niezależnymi wizjami. Porównanie sposobów występowania mitu włoskiego w literaturach o odmiennym charakterze, analiza czynników wpływających na kształtowanie się polskiego i francuskiego italianizmu, analogii i różnic w postrzeganiu Włoch przez twórców związanych z obydwojma krajami, wydają się interesujące, gdyż stanowią jeden z aspektów rozważań na temat powszechności lub partykularności zjawiska romantyzmu w literaturze europejskiej.

Podkreślić należy, że próba refleksji nad obrazem Włoch, jaki kształtował się w polskiej i francuskiej literaturze w okresie romantyzmu, nie jest zjawiskiem nowym: zainteresowanie literackimi relacjami międzykulturowymi można łączyć z tradycją badań komparatystyczno-historycznych, jakie rozwinęły się na początku XX wieku we Francji⁷. Pierwsze, związane z nowym nurtem badawczym publikacje, dotyczące znaczenia Włoch dla literackiej kultury dziewiętnastowiecznej Europy, które pojawiły się jeszcze w dziewiętnastym stuleciu i przed wybuchem I wojny światowej, powstały w tym właśnie kraju i były poświęcone, w przeważającej mierze, związkom francusko-włoskim. Trudno rozdzielać tutaj prace dotyczące związków kulturowych od rozważań poświęconych podróżom do Włoch i ich literackim echem nie tylko

⁶ Por. *ibidem*, s. 331.

⁷ Badacze (m.in. P. Van Tieghem) uznają, że początków badań komparatystycznych należy szukać w XVIII wieku; wiek XIX to okres praktycznego stosowania metod porównawczych w krytyce literackiej. Zob. S. Skwarczyńska, *Kierunki w badaniach literackich*, Warszawa 1984, s. 201-208.

w okresie romantyzmu, takich jak, na przykład, tom *Voyageurs français en Italie* Jules'a Dumesnila⁸, omawiający głównie epistolarne świadectwa wypraw do Italii od Rabelais'go po pierwsze lata XIX wieku⁹. Jednym z możliwych źródeł inspiracji pogłębianych poszukiwań w dziedzinie literackich relacji europejsko-włoskich, a jednocześnie dowodem na wzrost zainteresowania obecnością Włoch w literaturze francuskiej oraz świadectwem dążenia do uporządkowania obserwacji wcześniejszych badaczy i pasjonatów, stała się wydana w 1886 roku w Mediolanie *Bibliographie italico-française universelle* [...] autorstwa Josepha Blanca, ambitnie dążąca do miana katalogu zbierającego wszystkie francuskie druki, jakie w latach 1475-1885 (a więc i w okresie romantyzmu) poświęcono staro- i nowożytnej Italii¹¹.

W 1930 roku Mieczysław Brahmer w *Uwagach wstępnych* do pierwszej części monografii *Włochy w literaturze francuskiej okresu romantycznego*¹², komentując ówczesny stan badań nad problematyką francusko-włoskich relacji literackich, zwraca uwagę na „rozdrobienie studiów na mniej lub bardziej szczegółowe – nieraz zresztą naprawdę cenne – przyczynki, z którymi nie idą w parze próby ogólniejszego ujęcia italianizmu romantyków francuskich”¹³. Tym samym zdaniem, zachowującym do dziś aktualność, jeśli chodzi o prace na temat literatury francuskiej, można by również określić stan badań nad italianizmem romantyków polskich. Nie istnieje bowiem ani jedna pozycja w sposób przekrojowy prezentująca stosunek polskich twórców okresu romantyzmu do Włoch. Po bliższym przyjrzeniu się temu zagadnieniu okazuje się, że stan ten nie powinien dziwić, gdyż temat obrazu Włoch w polskiej czy francuskiej literaturze obejmuje tak

⁸ M. J. Dumesnil, *Voyageurs français en Italie*, Paris 1865.

⁹ Rozważania Dumesnila dotyczą m.in. listów z podróży F. Rabelais'go odbytej w latach 1535-1537, M. Montaigne'a (1580-1581), A. Félibiena (1647-1649), B. de Montfaucon (1698-1701), Ch. de Brosses (1739-1740), l'abbé Barthélemy (1755-1757), Ch. V. de Bonstetena (1800), P. L. Courieriera (1798-1812) i F. Lullin de Châteaueux (1812-1813).

¹⁰ J. Blanc, *Bibliographie italico-française universelle, ou catalogue méthodique de tous les imprimés en langue française sur l'Italie moderne et ancienne: 1475-1885*, Milan 1886.

¹¹ O powszechności zainteresowania problematyką obecności Włoch w literaturach innych narodów świadczyć może fakt, iż bibliografie „podróży włoskich” powstawały w tym okresie nie tylko we Francji. Niewiele późniejszy od pracy Blanca jest szkic bibliograficzny, jaki Alessandro D'Ancona dołączył do opracowanej przez siebie edycji *Journal de voyage en Italie* Montaigne'a. Szkic obejmuje podróże, opisy Włoch i zwyczajów włoskich wydane do 1815 roku. A. D'Ancona, *Saggio di una bibliografia ragionata dei viaggi e delle descrizioni d'Italia e dei costumi italiani in lingue straniere*, [aneks do:] *Giornale di viaggio di Michele di Montaigne*, Città di Castello 1889.

¹² Do dzisiaj jest to jedyna polskojęzyczna monografia poświęcona romantycznej wizji Włoch w literaturze francuskiej. Autorowi nigdy też nie udało się dokończyć pracy, co przy niezliczonej wprost ilości materiałów źródłowych i wieloaspektowości zagadnienia nie powinno dziwić.

¹³ M. Brahm er, *Włochy w literaturze francuskiej okresu romantycznego*, Kraków 1930, s. 1. Podkr. O. P.

szeroki zakres zagadnień, iż nie sposób choćby pobieżnie dotknąć wszystkich jego aspektów, tym bardziej że ogromna ilość materiałów źródłowych, jakie należałoby wziąć pod uwagę, tworząc tego rodzaju panoramę, zdecydowanie przewyższa możliwości poznawcze jednego badacza. Słuszna zatem wydaje się postawa, jaką przyjął międzynarodowy zespół uczonych związanych z ośrodkiem studiów nad zjawiskiem podróży do Włoch z siedzibą w Moncalieri koło Turynu. Polega ona na prezentacji różnorodnych tematów ogólnych (na przykład *Werona w relacjach podróżnych francuskich XVIII i XIX wieku, Polacy we Włoszech*) w postaci zbiorów artykułów poświęconych bardziej szczegółowym zagadnieniom, a więc postaciom poszczególnych pisarzy lub pojedynczym utworom. Uzyskany w ten sposób obraz danego problemu ma charakter mozaikowy zarówno ze względu na wielorakość tematyki, jak i z racji wielości metod badawczych, jakimi posługują się autorzy publikacji, ale ułatwia klasyfikację i zdefiniowanie analizowanych zjawisk.

Badania historycznoliterackie i komparatystyczne obejmujące problematykę dziewiętnastowiecznego italianizmu dotyczą zwykle wybranych problemów, na przykład stosunków polsko-włoskich, wpływu literatury włoskiej na kształtowanie się literatur narodowych i *vice versa* czy związków poszczególnych pisarzy z Włochami. Dla ułatwienia orientacji można powstałe w wyniku tych analiz prace pogrupować w następujące kategorie, w najogólniejszym zarysie odpowiadające najczęściej podejmowanej przez badaczy tematyce.

Pierwszą grupę stanowią tutaj nieliczne monografie o charakterze panoramicznym, stanowiące próbę całościowego ujęcia problematyki relacji pomiędzy romantyczną literaturą a Włochami. Za najwcześniejszą z nich należy uznać wydaną w 1902 roku pracę Urbaina Mengina, zatytułowaną *L'Italie des romantiques*¹⁴. Zainteresowania autora dotyczą włoskich doświadczeń czworga romantyków francuskich (Chateaubrianda, de Staël, Lamartine'a i Musseta) oraz trzech angielskich (Byrona, Shelleya i Keatsa), obejmując lata 1803-1833 (od podróży Chateaubrianda po wyprawę Musseta). Badacz stara się ukazać związek pomiędzy realnym zetknięciem się twórców z Italią a ich dziełami. Relacjonuje zatem okoliczności pobytu każdego z nich we Włoszech¹⁵ (odwołując się często do listów), z założenia ograniczając do minimum

¹⁴ U. Mengin, *L'Italie des romantiques*, Paris 1902.

¹⁵ Ze względu na związaną z dużą popularnością biograficznego podejścia do spraw italianizmu w literaturze łatwość dostępu informacji na temat roli doświadczenia podróży włoskiej w życiu poszczególnych autorów kwestie biograficzne staram się ograniczyć do koniecznego minimum. Dla ułatwienia orientacji w chronologii pobytów i podróży do Włoch przedstawiam istotniejsze dane w tablicy 1, znajdującej się w aneksie. Tam również znalazło się kalendarium ważniejszych dla kształtowania się zjawiska italianizmu wydarzeń historycznych, literackich i kulturalnych, jakie miały miejsce w Europie XIX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem historii Polski, Francji i Włoch.

komentarz do ich utworów, które streszcza lub których obszernie fragmenty cytuje tak, by stworzyć rodzaj wielogłosowej panoramy. Nie czyni różnicy pomiędzy rozważaniami o Włoszech zawartymi na kartach korespondencji autorów a refleksjami będącymi integralną częścią ich utworów literackich, traktując jedno i drugie jako równorzędne źródło informacji składających się na obraz Włoch widzianych oczami danego twórcy. Interesuje Mengina głównie stosunek romantyków do sztuki i natury Włoch. Warto zauważyć, że ten sam tytuł, *Italie des Romantiques*, nosi także artykuł Pierre'a Suana opublikowany w 1903 roku w piśmie „Études”¹⁶.

Przed I wojną światową powstało inne ważne studium, dotyczące tym razem relacji włosko-francuskich, czyli wydany we Włoszech i przez Włoszkę, Alceste Bisi, napisany po francusku tom *L'Italie et le romantisme français*¹⁷. Założeniem opracowania, omawianego także w poświęconej podobnej problematyce monografii Mieczysława Brahmery¹⁸, jest przedstawienie procesu zmian zachodzących w sposobie postrzegania i interpretowania Italii przez Francuzów. Zdaniem autorki na przełomie XVIII i XIX wieku dokonuje się przejście od fascynacji przeszłością antyczną i dziedzictwem rzymskim, charakterystycznej dla twórców poprzednich epok – poprzez odkrycie ruin jako elementu malowniczego pejzażu – do refleksji nad historią chrześcijaństwa i włoskim średniowieczem. Uwaga twórców kieruje się ku pięknu i sztuce, nie pomijając jednak naturalnej urody mieszkańców Italii i ich cech charakterologicznych¹⁹. Znamienny jest tytuł pracy, wskazujący na nowy – przynajmniej w zamierzeniach – sposób potraktowania tematu: nie mówi się już o „Włoszech romantyków”, lecz o „Włoszech i romantyzmie”. Zgodnie z takim założeniem prezentacja problemu nie powinna ograniczać się do relacji osobowych (pobyt w Italii i jego reminiscencje w twórczości pisarza), lecz stać się refleksją nad kwestią znaczenia Włoch dla konkretnego prądu literackiego. Monografię Bisi rzeczywiście otwierają rozważania o źródłach i historii romantyzmu, jednak następujące po nich rozdziały, zgodnie z zapoczątkowaną przez Mengina tradycją, poświęcone są autorom, w twórczości których Italia odegrała szczególną rolę. Obok uwzględnionych w pracy francuskiego badacza postaci Chateaubrianda, pani de Staël, Lamartine'a i Musseta, w *L'Italie et le romantisme français* Bisi pojawiają się także tłumacz Manzoni, Claude Fauriel, historyk Simonde de Sismondi i Stendhal, którego, zdaniem autorki, nie można pominąć ze względu na sposób, w jaki interpretował i rozumiał Włochy. Podsumowując swoje rozważania, Bisi podkreśla rolę, jaką w procesie poznania

¹⁶ P. Suan, *L'Italie des Romantiques*, „Études” 1903, nr 94.

¹⁷ A. Bisi, *L'Italie et le romantisme français*, Milan-Rome-Naples 1914 (kolejne nawiązania i cytaty będą odnosić się do wydania z roku 1955).

¹⁸ Zob. M. Brahmery, *Włochy w literaturze francuskiej...*, s. 4.

¹⁹ Por. A. Bisi, *op. cit.* (1955), *Introduction*, s. 1-17; *Conclusion*, s. 263-278.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

Polska

- Dunin-Borkowski S., *Podróż do Włoch w latach 1815-1816*, Warszawa 1820.
- [Galli] E. M., *Pisma*, t. 3: *Torquato Tasso. Dramat w 4 aktach*, Wilno 1842.
- Karśnicki A., *Wyciąg z dziennika powtórnej podróży do Włoch*, Lwów 1842.
- Kosiński A. A., *Ruiny Arquino. Wyjątek z pamiętników mojego ojca*, „Biblioteka Warszawska” 1842, t. 4.
- Kosiński A. A., *Bandyta*, „Biblioteka Warszawska” 1843, t. 1.
- Kosiński A. A., *Powstanie w La Chiesa. Wyjątek z pamiętników mojego ojca*, „Biblioteka Warszawska” 1843, t. 2.
- Kraśiński Z., *Jak anioł spadły, leżący w piękności... , Tam, gdzie spokój i grób pychy... , To miasto wiecznym, w tych grobach jest życie... , Kampania rzymska, Do... , I część Nie-Boskiej komedii*, [w:] Z. Kraśiński, *Dzieła literackie*, t. 1, oprac. P. Hertz, Warszawa 1973.
- Kraśiński Z., *Trzy myśli pozostałe po śp. Henryku Ligenzie, zmarłym w Morreale 12 kwietnia 1840 roku, nakładem Stefana Szczęsnego Bogdana Mielikowskiego*, [w:] Z. Kraśiński, *Dzieła literackie*, t. 2, oprac. P. Hertz, Warszawa 1973.
- Kraśiński Z., *[Dziennik sycylijski]*, [w:] Z. Kraśiński, *Dzieła literackie*, t. 3, oprac. P. Hertz, Warszawa 1973.
- Mickiewicz A., *Do mego cziczersona, Do H*** Wezwanie do Neapolu*, [w:] A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 1: *Wiersze*, oprac. W. Borowy, L. Płoszewski, Warszawa 1948.
- Norwid C., *O rzeźbiarzach florenckich, Zarysy z Rzymu, Czarne kwiaty, Ad leones, Tajemnica lorda Singelworth, Menego. Wyjątek z pamiętnika*, [w:] C. Norwid, *Pisma wybrane*, t. 4: *Proza*, oprac. J. W. Gomułicki, Warszawa 1983.
- Norwid C., *Noc tysięczna druga*, [w:] C. Norwid, *Pisma wybrane*, t. 3: *Dramaty*, oprac. J. W. Gomułicki, Warszawa 1983.
- Norwid C., *W albumie, Odpowiedź do Włoch, W Weronie, Pielgrzym, Italiam! Italiam!*, [w:] C. Norwid, *Pisma wybrane*, t. 1: *Wiersze*, oprac. J. W. Gomułicki, Warszawa 1983.

- Norwid C., *Estetyczne poglądy*, [w:] C. Norwid, *Pisma wszystkie*, t. 6: *Proza*, oprac. J. W. Gomułcki, Warszawa 1971.
- Orański B. I. L., *Wspomnienia Włoch i Szwajcarii z podróży odbytych w latach 1832 i 1839*, Poznań 1845.
- Rautenstrauchowa Ł., *W Alpach i za Alpami*, Warszawa 1847.
- Słowacki J., *Rzym, Wiesz, Panie, iżem zbiegał świat szeroki...*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła*, t. 1: *Liryki i inne wiersze*, red. J. Krzyżanowski, Wrocław 1952.
- Słowacki J., *Beniowski. Pieśń VIII*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła*, t. 3: *Poematy. Beniowski*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1952.
- Słowacki J., *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła*, t. 4: *Poematy*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1952.
- Słowacki J., *Beatryks Cenci. Tragedia w pięciu aktach*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła*, t. 8: *Dramaty*, oprac. W. Hahn, Wrocław 1952.
- Słowacki J., *Maria Stuart, Kordian*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła wybrane*, t. 3: *Dramaty*, oprac. E. Sawrymowicz, Warszawa 1987.
- Słowacki J., *Pan Alfons*, [w:] J. Słowacki, *Dzieła wszystkie*, t. 10, red. J. Kleiner, Wrocław 1957.
- Szadbej I. G., *Medyceusze, tragedia w pięciu aktach*, Wiedeń 1871.
- Zaleski J. B., *Przechadzka poza Rzymem*, [w:] J. B. Zaleski, *Wybór poezyj*, oprac. B. Stelmaszczyk-Świontek, C. Gajkowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1985, *Biblioteka Narodowa*, seria I, nr 30.

Francja

- Balzac H. de, *Sarrasine, Facino Cane*, [w:] H. de Balzac, *Oeuvres complètes. La Comédie humaine*, vol. 16, Paris 1949.
- Balzac H. de, *Komedia ludzka: Kuratela, Facino Cane, Sarrasine, Piotr Grassou, Z. Marcas, Granatka, Poronienie*, przeł. T. Żeleński (Boy), Warszawa 1951.
- Balzac H. de, *Massimilia Doni*, [w:] H. de Balzac, *Oeuvres complètes. La Comédie humaine*, vol. 27, Paris 1949.
- Barbier A., *Il Pianto*, [w:] A. Barbier, *Źambes et poèmes*, Paris 1888.
- Barthélemy J. J., *Voyage de l'Italie*, Paris 1802.
- Chateaubriand F. R., *Voyage en Italie*, Genève 1968.
- Delavigne C., *Marino Faliero. Tragédie en 5 actes*, [w:] C. Delavigne, *Oeuvres complètes. Théâtre*, vol. 2, Paris 1877.
- Delavigne C., *Messéniennes et poésies diverses*, Paris 1831.
- Delavigne C., *La fleur de Colisée, Pietro, La Ballerine, Le Pretre*, [w:] C. Delavigne, *Messéniennes – Poèmes et ballades sur l'Italie – La Ballerine – Memmo – Le Prêtre – Louis XI – etc.*, Paris [1908].
- Delavigne C., *Le Gondolier*, [w:] J. Lisowski, *Antologia poezji francuskiej*, t. 3: *Od Chateaubrianda do Germaina Nouveau*, Warszawa 2000.
- Deschamps A., *Études sur l'Italie*, „Revue des Deux Mondes” (Paris) 1833, vol. 1-2.
- Dupré A., *Relation d'un voyage en Italie suivie d'observations sur les anciennes et les modernes*, Paris 1824.

Summary

The Vision of Italy in the Polish and French Literature of Romanticism (1800-1850) is a book devoted to the vogue for Italy which was common in 19th-century Europe. On the examples derived from literary masterpieces (written by Poles – among others by Juliusz Słowacki, Cyprian Norwid, Zygmunt Krasiński – and by French, for example Alfred de Musset, René Chateaubriand George Sand and Madame de Staël) and works *minorum gentium*, the book presents similarities and differences in the perception of Italy, which can be read from relations and notes, situated on the borderline between literature and reporting, concerning voyages on the Apennine Peninsula and Sicily (“Italian journey” turns out to be an independent literary genre in this context), as well as from works belonging to the literary fiction – artistic prose, drama and poetry.

The main subject of the book concerns romantic italomania – fascination with Italy treated as a sphere characterised by certain aesthetic values, rules of life and customs.

The analysis of the Polish and French visions as well as their common traits and permanent components brings an attempt of answer to the question whether myths and stereotypes being shaped in literature and connected with Italy constitute a universal phenomenon or they show mentality of the particular nation of 19th-century Europe and its way of viewing and presenting the world. The significant manifestations of italianism (i.e. the way of perceiving Italy as a sphere which is real or imagined, characterising its inhabitants and customs, attitude towards literary and historical past as well as the question of creating and functioning stereotypes) are treated in the book as a separate phenomenon, not as an element accompanying the romantic imaginarium of the Polish and French literatures. *Wizja Włoch* [*The Vision of Italy*] also shows how still active imaginations and stereotypes concerning Italy and its inhabitants are deeply rooted in the traditions of Romanticism, and how our way of perceiving Italy is strongly inspired by the literature of the 19th century.

Keywords: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Cyprian Norwid, François René de Chateaubriand, Mme de Staël, Alphonse de Lamartine, Honoré de Balzac, Alfred de Musset, Italian travels and travelogues, romantic Italianate fashion, Polish-French literary relationship, correspondence of arts

Olga Płaszczewska (dr hab.) – historyk literatury i komparatystka, tłumaczka, obecnie profesor uczelni na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ukończyła filologię polską i włoską na Uniwersytecie Jagiellońskim, studiowała także we Włoszech (Università per Stranieri w Perugii) i Francji (interdyscyplinarne studia podyplomowe na Université Stendhal w Grenoble). Była lektorką języka polskiego na Università Statale di Milano w Mediolanie, jako *visiting professor* wykładała w Mediolanie, Udine i Grenoble. Redagowała i współredagowała wiele tomów zbiorowych z komparatystyki i historii literatury polskiej, jest autorką sześciu monografii: *Błazen i błazeństwo w dramacie romantycznym. Studium komparatystyczne* (2002); *Włoskie przekłady dzieł Juliusza Słowackiego* (2004); *Przestrzenie komparatystyki – italianizm* (2010), *Włoskie divertimento. Szkice komparatystyczne* (2017); *Gabinety, pracownie, mieszkania pisarzy i artystów w literaturze XIX-XX wieku* (2021) oraz niniejszego tomu. Jest członkinią Stowarzyszenia Italianistów Polskich, rady naukowej czasopisma „Italica Wratislaviensia” oraz redakcji dwumiesięcznika „Arcana. Kultura, historia, polityka”.

ISBN 978-83-8138-551-0

INSTYTUT
LITERATURY

<https://akademicka.pl>